

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘ЖА PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Хатраева Сайуора Nasimovna, Pirimqulov Жаҳонгир
АНОЛИ OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАҲЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALSHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIY G'OYALARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA AHAMIYATI138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАҲАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ152-162

Мамасалиев Мирзоулф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАҲЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ АДЪЕКТИВОВ176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

10.00.00-Филология фанлари

Камилова Дурдона Козимджановна,
Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона кўмитаси
Божхона институти катта ўқитувчиси
durdona8324@mail.ru

ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ ШАКЛЛАНИШИ

Аннотация. Илмий мақолада ўзбек ва чет тилларда “бизнес ва тадбиркорлик” терминларининг структурал шаклланишининг моҳияти кўриб чиқилган. Мақолада ўзбек ва чет тилларидаги бизнес ва тадбиркорлик атамаларни тизимли таҳлил усулда кўп қиррали ўрганишга бағишланган бўлиб, ушбу мавзуга мурожаат қилишимиздан мақсад экстралингвистик, ҳам лингвистик омиллар билан изоҳлаш мумкин.

Калит сўзлар: бизнес ва тадбиркорлик, чет тиллар, ўзбек тили, атамалар, структурал шаклланиш, инглиз тили, илмий, ижтимоий-иқтисодий жараёнлар.

Камилова Дурдона Козимджановна,
старший преподаватель
Таможенного института Государственного
таможенного комитета Республики Узбекистан

ОПРЕДЕЛЕНИЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА И УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ПРИЗНАКИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ УМЫШЛЕННОГО УБИЙСТВА.

Аннотация. В научной статье рассматривается сущность структурного образования терминов «бизнес и предпринимательство» в узбекском и иностранных языках. Статья посвящена многогранному изучению терминов бизнеса и предпринимательства на узбекском и иностранных языках с использованием метода системного анализа, и цель нашего подхода к этой теме может быть объяснена экстралингвистическими и лингвистическими факторами.

Ключевые слова: бизнес и предпринимательство, иностранные языки, узбекский язык, термины, структурное образование, английский язык, научные, социально-экономические процессы.

Kamilova Durdona Kozimdjanovna,
Senior lecturer of the Customs Institute of the
State Customs Committee of the Republic of Uzbekistan

STRUCTURAL FORMATION OF THE TERMS "BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP" IN LANGUAGES

Abstract. : The scientific article discusses the essence of the structural formation of the terms "business and entrepreneurship" in Uzbek and foreign languages. The article is devoted to the multifaceted study of the terms of business and entrepreneurship in Uzbek and foreign languages using the method of system analysis, and the purpose of our approach to this topic can be explained by extralinguistic and linguistic factors.

Keywords: business and entrepreneurship, foreign languages, Uzbek language, terms, structural education, English language, scientific, socio-economic processes

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N25>

Кириш

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт тармоқларининг жаҳон миқёсида инновацион ривожланиши ва уларнинг ҳозирги глобаллашув ҳамда интеграция жараёнларини жадаллашуви шароитида исталган соҳада иқтисодий ислохотларига бевосита таъсири мамлакатда фаолият юритаётган тадбиркорлар, ишбилармонлар, иқтисодиёт соҳасидаги мутахассис кадрларни чет тилларини ва ўзбек тилни мукамал билишни талаб этилмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2012 йил 10 декабрдаги ПҚ-1875-сонли қарори инглиз тилини мукамал биладиган ва ушбу тилда эркин мулоқот қила оладиган мутахассис кадрлар тайёрлашга қаратилган.[1]

Шу муносабат билан сўнгги йилларда бизнес ва тадбиркорлик соҳаси буйича ўзбек тилида пайдо бўлган атамаларнинг аксарияти тегишли атама тизимларидаги концептуал бўшлиқларни тўлдиришга хизмат қилади. Лекин ҳар қандай соҳанинг терминлари шундай миқдорда ўзгариб, янги атама тизимини ташкил этган ҳолатлар ҳам бўлган. Бу, биринчи навбатда, иқтисодий терминология шартларига тааллуқлидир, чунки Ўзбекистон эркин бозор иқтисодиётига ўтиш билан боғлиқ сезиларли ўзгаришлар рўй бермоқда.

Адабиётлар таҳлили ва методология

Бу терминология шартлари терминларни ўзлаштириш билан бир қаторда, янги иқтисодий атама тизимларига чет ва ўзбек тилларининг структурал-лингвистик моделлари учун умумий компонент бўлиб хизмат қиладиган кўп компонентли терминлар шаклида киради.

Кўп компонентли терминлар ўзбек тилидаги ўхшашлари учун асосий бўлган чет тилидаги терминларининг таркибий тавсифини ўрганамиз, сўнгра тилларнинг структурал шакллантириш андозаларида уларнинг умумий ва ўзига хос хусусиятларини очиб берамиз.

Чет тилидаги кўп компонентли терминлар материалининг манбаси сифатида тадқиқотимизда “Янги атамалар дафтари: инглизча-ўзбекча бизнес ва тадбиркорлик терминлари” (Новаш) [3], ташқи иқтисодий атамаларнинг инглизча-русча изоҳли луғати, Инглизча-русча луғат-маълумотномаси “Иқтисодиёт” луғатларидан[4] , қўлланмалар, ва муайян контекстда тил бирлигидан фойдаланишга бир нечта мисолларни ўз ичига олади. Ушбу тадқиқотни таъминлайдиган дарсликларда жуда қисқа луғатлар мавжуд бўлиб, улар одатда фақат номинатив терминларни ўз ичига олади.

Чет тилининг кўп компонентли атамаларининг таркибий моделларини кўриб чиқиб, биз бир хил таркибдаги ўзбек терминларини ўрганишга йўл очамиз, чунки

уларни таққослаш ва ўхшашликларни аниқлаш орқали биз инглиз тилининг умумий ривожланиш қонуниятларини кўришимиз мумкин.

"Бизнес" ва "Тадбиркорлик" тизимларининг ўзбекча терминларининг терминологик ибораларини ўрганиш учун қуйидаги лексикографик манбалар материал бўлиб хизмат қилди: "Бизнес атамалари ва тушунчаларининг русча-инглизча-ўзбекча изоҳли луғати", "Ташқи иқтисодий фаолиятда" терминологик қўлланма ва бошқалар.[3;4]

Натижалар

Бундай терминларнинг миқдорий нисбати кичик ва шунинг учун ўзбек тилидаги бозор иқтисодиётининг чет тилидаги кўп компонентли термининг таркиби ва мазмуни кўпинча сақланиб қолади. Асл тил ва қабул қилувчи тилнинг икки компонентли атамаларининг тузилиши ҳар хил бўлиши мумкин. Кўриб чиқиладиган термин тизимларида қўшма терминларнинг асосий тури бўлган икки компонентли атамалар билан бир қаторда, маълумотларга кўра, инглизчет тилидаги уч компонентли атамалар ҳам муҳим рол ўйнайди.

Бизнес ва тадбиркорликга оид термилар структурал тузилишдан ташқари барча компонентларнинг умумий маъносини ўз ичига олган лингвистик тузилишга ҳам эгадир. Кўп компонентли терминлар таркибида у ёки бу ўринни эгаллаган ҳар қандай компонент ўзининг бошқа компонентларга нисбатан позициясига (жойлашишига) қараб ўз маъносини амалга оширади. Компонентларнинг маънолари ҳам "алмашинув қолиплари (парадигматик муносабатлар) ва бирикма қолиплари (синтагматик муносабатлар) билан ўзаро боғлиқ".

Чет тилидан олинган кўп компонентли терминларнинг структурал шаклланиши унда мавжуд бўлган барча маълумотларни ўз ичига олмайди, фақат қабул қилувчи тилнинг она тилида сўзлашувчилари учун зарур бўлган маълумотларни ўз ичига олади. Бундай чет тилидаги терминларни қабул қилувчи тил тизимига мослаштириш жараёнида турли структурал ва лингвистик трансформациялар содир бўлиши мумкин ва шунинг учун кўп компонентли терминларни чет тилидан ўзбек тилига ўтказишда маълум қийинчиликлар пайдо бўлиши мумкин. Бу, биринчи навбатда, терминологик корреляцияга тегишли. Сабаби шундаки, уларнинг предмет-мантиқий маънолари, шунингдек, турли тиллардаги бир турдаги фразема аъзоларининг тартиби ўртасида тўлиқ мослик йўқ. Синтактик моделдаги элементларнинг тартиби муҳим омил бўлиб, ҳар қандай морфологик тартибдаги тилларда учрайди. Сўз тартиби ҳар доим муҳим ва функционал равишда турли хил усулларда ишлатилиши мумкин.

Бошқа тиллардаги бизнес ва тадбиркорлик соҳаси терминлардан қарз олишда бир тилда мавжуд бўлган тушунчанинг ўрнини бошқа тилдан расмий тил белгиси билан алмаштириш кўпинча содир бўлади. Буларнинг барчаси ўзлаштириш жараёнида икки тилнинг элементлари ўзаро солиштирилади, тенглаштирилади ва керак бўлганда бир-бирининг ўрнини босади, шунинг учун, кўп компонентли терминларнинг структурал шакллантиришдаги муҳим масалалар, қарз олиш жараёнида бир хил тартиб элементларнинг корреляцияси ва ўзаро таъсирини билдиради.

Қоидага кўра, иборалар одатда асосий компонент бўлган от билан бошланади ва кейин ҳар бир гуруҳни, одатда ўнгдан чапга кетма-кет таржима қилади. Таржима қилинаётганда унинг таркибий қисмларининг луғавий маъноси структурал таркибга мос

келиши кераклиги ҳисобга олинади. Бошқа тиллардаги бизнес ва тадбиркорлик соҳаси терминлардан қарз олишда бир тилда мавжуд бўлган тушунчанинг ўрнини бошқа тилдан расмий тил белгиси билан алмаштириш кўпинча содир бўлади. Буларнинг барчаси ўзлаштириш жараёнида икки тилнинг элементлари ўзаро солиштирилади, тенглаштирилади ва керак бўлганда бир-бирининг ўрнини босади, шунинг учун, кўп компонентли терминларнинг структурал шакллантиришдаги муҳим масалалар, қарз олиш жараёнида бир хил тартиб элементларнинг корреляцияси ва ўзаро таъсирини билдиради.

Муҳокама

Замонавий тилшуносликнинг соҳага хос хусусияти тилшуносларнинг тилнинг фаол-динамик томонига ва унинг фаолияти масалаларига мурожаатидир. Тил ва воқелик ўртасидаги ўзаро боғлиқлик масаласи бир неча авлод тилшуносларини ташвишга солиб келган ва бугунги кунда у янги тадқиқотчиларнинг эътиборини тортадиган тилшуносликнинг асосий масалаларидан бири бўлиб қолмоқда. Тилни амалда ўрганишда улар кўпинча тил тизимининг очиқ ва ҳаракатчан қатламини ифодаловчи луғатга мурожаат қилишади.

Ушбу мақоламиздаги тадқиқот чет ва ўзбек тилларидаги терминологик луғатларининг ўзаро таъсирини структурал шакллантириш жиҳатдан ўрганишга қаратилган. Нутқ фаолиятидаги структурал изчилликни ўрганиш бизни матнлардаги терминларнинг ишлашига эътибор беришга мажбур қилади. Бир вақтлар бу муаммолар тадқиқотларда терминологияни ўрганишнинг функционал томонига мурожаат қилиш зарурлиги ва мунтазамлигини тасдиқлайди.

Бизнес ва тадбиркорлик соҳасининг терминларини аниқлаш биз томонидан терминологик бирликларни ҳар томонлама таҳлил қилиш натижасида амалга оширилди, уларнинг асосий белгилари уларнинг синтагматик ва парадигматик муносабатларидир. Терминологик соҳанинг парадигматик муносабатлари мазмун режасини ташкил қилади. Ифода жиҳатидан терминологик соҳа “лексик бирликлар, шунингдек, лексик бирликлар орасидаги синтагматик боғланишлар учун аҳамият берувчи сўз ясовчи морфемалар ва формал синтактик воситалар тўплами”га мос келади.[5]

Иқтисодий терминология терминологик соҳасининг асосий мақсади инсониятнинг иқтисодиёт соҳасидаги билим даражасини максимал холислик билан акс эттиришдан иборат; бу термин соҳа узлуксиз ривожланиш ва ўзгариш босқичида бўлиб, бу тегишли фаннинг ривожланиши билан боғлиқ.

Иқтисодий терминология номлар тизими сифатида инсоннинг онгли мақсадли фаолияти натижасида ривожланиб, иқтисодиёт билан биргаликда ва бир вақтда шаклланади, шунинг учун иқтисодий терминология ва уни озиқлантирувчи тил соҳасидаги фанлар ўртасидаги узвий боғлиқлик табиийдир. "Ҳар қандай фаннинг илмий тушунчалар тизими бузилмас ва доимий эмас ва бу фанлар янада ривожланиб бориши билан у ўзгариши ва қайта кўриб чиқилиши керак" ва шунинг учун текширилиши керак деб ҳисоблаймиз.

Шунинг учун ўзбек ва чет тилларида иқтисодий терминология соҳаси, шу жумладан қисқа вақт оралиғидаги луғатнинг энг ҳаракатчан қисмини тилнинг лексик-

структуал даражадаги янги ва сўнгги ҳодисалари билан модел сифатида қабул қилиш мумкин.

Ўзбек ва чет тилларида ўрганилаётган соҳа термини иқтисодий терминлар мавжудлигининг ўзига хос хусусиятини очиб беради, улар доирасида янги термин умумий таркибий ва структурал тизимнинг шаклланиш хусусиятларга эга.

Структуал тизим терминларини кўплаб маҳаллий тилшуносларнинг диққат марказида бўлиб, умумий адабий тилнинг луғат таркиби таъсирида шаклланган маълум бир билим соҳасининг лингвистик жиҳатдан ўзаро боғлиқ бўлган тушунчалари мажмуи сифатида қаралади ва бу терминнинг аъзоси бўлади ва махсус функцияни бажарадиган структурал тизими ва ҳар қандай терминнинг бир қисми сифатида ишлайди ва унинг ишлаш қонунларига бўйсунди, лекин шу билан бирга, терминнинг структурал тизимларининг ҳар бири ўзига хос хусусиятларга эгалигидир.

Бундай терминларнинг структурал тизимларининг элементлари бир-бири билан ва умуман термосфера билан коммуникатив алоқадор ва тизимли боғлиқ бўлган терминологик бирликларни ифодалайди. Терминлар тизими чегаралари шартли, чунки терминлар кўпинча бир термин тизимидан иккинчисига ўтади, масалан: таҳлил (analysis); бюджет (budget); бизнес (business); компания (company); реакция (reaction); ҳолат (position); маълумот (information); стандарт (standard), бизнес режа (business plan), кирим (income).

Чет тилидаги терминлар янги муҳитда ўрганиш биз томонидан минглаб мисоллар асосида амалга оширилди. Ушбу тадқиқотда биз фақат янги маълумотларни олиб юрадиган ёки чет тилидаги ўзбек терминологик бирлигида янги концепцияни шакллантиришга ҳисса қўшадиган ўзбек муҳитида терминни қўллаш мисолларига эътибор қаратганмиз ҳамда уларни ҳаётда тадбиқ қилиш чораларини ишлаб чиққанмиз.

Бизнинг изланишларимизга кўра, ушбу терминологияни ўзлаштириш жараёни икки босқичда содир бўлган, бу аввал унинг ассимиляциясини, кейин эса ривожланишини ўз ичига олади. Шунинг таъкидлаш керакки, қарз олишнинг биринчи босқичида унинг касбий муҳитдаги мақсади аниқланган, аммо уни аниқлашнинг аниқ чегаралари ҳали ҳам мавжуд эмас, чунки олимлар ва мутахассислар "бизнес ва тадбиркорлик" терминлар ҳодисасининг моҳиятини турли йўллар билан ифодалайдилар.

Ушбу бизнес ва тадбиркорлик соҳасига оид терминлар бозор, бозор функцияси ва бозорда бошқариш билан боғлайди. Ушбу терминологиянинг бошқа таърифлари маркетинг ва сотиш ўртасидаги боғлиқликни тасдиқлайди, шу билан бирга маркетингнинг илмий интизом сифатидаги таъсир доираси аниқланмоқда ва кенгайтирилмоқда, бу "Бизнес ва тадбиркорлик" терминологиясини ўзбек тилида янги маъноларга эга эканлигини англатиб, уларнинг моҳиятини таҳлил қилади.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганимизда, ўзбек тилининг ҳозирги ривожланиш босқичи чет тилидан олинган структурал шаклланиш фаоллиги билан тавсифланади. Ўзбек тилига бирнес ва тадбиркорлик соҳасига оид тушунчалар ва воқеликларини билдириш учун ўзбек тилига жуда кўп миқдордаги чет тилидаги терминлар киритилган, улар қабул қилувчи тилда мавжуд бўлмаган ёки мавжуд бўлган, аммо чет тилида қайта кўриб чиқилган.

Чет тилидаги терминологик бирликларнинг реципиент тилининг лексик тизимига фаол кириш жараёни бу бирликларнинг структурал ўзгариши билан тавсифланади. Улардан баъзилари ўзбек тилига ўз тушунчалари ва маънолари билан кирдилар.

Бизнес ва тадбиркорлик соҳасига оид терминологиясида бошқа тиллардан янги маъноларни олади. Чет тилидан келиб чиққан янги терминологик бирлик сўз ясаиш фаолияти билан тавсифланади, бу ўзбек тилидаги қўшимчалари ёрдамида ўзаро боғлиқ бўлган чет тилидан олинган сўзларда ўзбек тилидаги терминологиясини структурал шакллантиришда намоён бўлади.

Структурал шаклланишнинг мослашуви ушбу мақола билан тавсифланади, чунки миллий маданиятлар ва профессионал субмаданиятларнинг интенсификацияси ўзаро таъсири терминологиянинг лингвистик ва концептуал жиҳатларини бирлаштиради. Ва бу шуни англатадики, ўзбек ва чет тилларидаги терминологиянинг структурал хусусиятлари ва уларнинг прототиплари кўп ҳолларда мос келади.[8]

Янги ўзбек тилидаги бизнес ва тадбиркорликка оид терминлар ва чет тилидан келиб чиққан терминологик иборалар учун уларнинг чет тили билан таққослаганда таърифларнинг шаклланиши, шунингдек, ўзлаштирилган чет тилига асосланган ўзбек тилидаги янги терминологик ибораларнинг шаклланиши етишмаётган тушунчалар, ҳодисаларни акс эттирувчи янги атамаларнинг туғилишини кўрсатади, ҳамда ўзбек тилининг иқтисодий терминологиясида ва шу билан терминлар мавжудлигининг - назария соҳаси мавжудлиги ҳақидаги назарий позицияни тасдиқлайди.

Чет тилидан келиб чиққан ўзбек иқтисодий терминларининг яратилиши ва қўлланилиши нафақат ундаги тизимлар атамаси таъсирида содир бўлади, бундай терминларнинг мазмуни динамик бўлиб, ривожланади ва шунинг учун ўзбек иқтисодий нутқида уларнинг ҳақиқий фаолиятида намоён бўлади.[5] Турли хил маълумотлар алмашинувида бўлган эҳтиёж, иқтисодийнинг комплекс ривожланиши жамият ривожланишининг объектив шартлари билан олдиндан белгиланади ва бизнес ва тадбиркорлик соҳасига оид ўзбек ва чет тилларининг терминологик умумийлигининг пайдо бўлиши учун муҳим сабаб бўлиб хизмат қилади, ҳамда ушбу фаолият соҳасини алоқа қилиш ва тавсифлаш учун зарур бўлган лексик воситаларни ифодаловчи ҳисобланади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2012 йил 10 декабрдаги ПҚ-1875-сонли қарори //Халқ сўзи, 11.12.2012 й., 240 (5660)-сон
2. Абдуллаев. Бозор иқтисодиёти асослари. Тошкент, “Меҳнат”, 1997.
3. Новаш “Янги атамалар дафтари: инглизча-ўзбекча бизнес ва тадбиркорлик терминлари” // Омега-Л, 2014
4. Б. Райзберг, Современный экономический словарь// Инфра-М, 2023
5. Kamilova Durдона Kozimdjanovna Features of borrowing economic terms in the Uzbek language // Integration into the world and connection of sciences International scientific

- and practical online conference. Азарбайжан. Баку. -January 2021. DOI http://doi.org/10.37057/A_7. С.100-101
6. Kamilova Durдона Kozimdjanoyna Comparative analysis of the terms in the sphere of "business and entrepreneurship" in English and Uzbek // Novateur Publications Journal NX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal ISSN No: 2581 – 4230 Volume 8, ISSUE 3, Mar. -2022. Journal Impact Factor: 7.223. P.9-12
 7. Kamilova Durдона Kozimdjanoyna Lexicographic Analysis of the Terms "Business and Entrepreneurship" in English and Uzbek International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences | e-ISSN: 2792-3983 |www. openaccessjournals.eu | Volume: 1 Issue: 5//P. 57-59
 8. Kamilova Durдона Kozimdjanoyna Important aspects of teaching business intercultural communication in a foreign language// Педагогика ва Психология инновациялар 2-сон, 4 жилд инновации// ISSN 2181-9513 Doi Journal 10.26739/2181-9513 № 2 (2021)//Б.19-24.
 9. Комилова Д. Инглиз ва ўзбек тилларида "тадбиркорлик фаолияти шакллари" тизими ва уни таржима қилиш усуллари. О'zbekiston milliy universiteti xabarlar, 2021, [1/4/1] ISSN2181-7324. Б. 289-292
 10. Bazarova U. M. Spiritual and moral education of students in the use of technology in the preparation of future professionals for innovative activities in foreign language classes //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
 11. Bakhtiyarova Y.G. Degree and relationship of increasing the creative activity of students of technical higher education in the process of teaching foreign languages //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 10. – С. 152-156.
 12. Yakhоеva G. Retrospective analysis of the development of student's creative activity in education and cognitive activity //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 92-94.
 13. Y.G.Bakhtiyorovna Relationship of student activity with creative development in German language lessons - Thematics Journal of Social Sciences, 2021
 14. Bakhtiyarova Y.G. Degree and relationship of increasing the creative activity of students of technical higher education in the process of teaching foreign languages //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. 10 (2022): 152-156

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал:

https://t.me/scienceproblems_uz